

ВІКТОРІАНСЬКИЙ МЕТАНАРАТИВ НАУКИ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ІНТЕР'ЄРІ РОМАНУ ТРЕЙСІ ШЕВАЛЬЄ «THE REMARKABLE CREATURES»

Олена Тупахіна

Кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра німецької філології та перекладу,
Запорізький національний університет (УКРАЇНА),
69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського 66, e-mail: tupakhina@gmail.com
UDC: 821.111.09

ABSTRACT

Tupakhina Olena. Victorian Metanarrative of Science in Postmodern Context of the Novel «The Remarkable Creatures» by Tracy Chevalier.

Based on post-structural methodology and Lyotard's vision of a metanarrative, the article investigates the transformations the Victorian concept of science overcomes in contemporary Neo-Victorian novel. Taken as a sample of the so-called "natural history novel", Tracy Chevalier's biofic "The Remarkable Creatures" depicts various conceptual shifts caused by post-modern relativistic paradigm in treating the categories of scientificity and objectivity, as well as in reinterpreting the axiological set of values attributed to a Victorian scientist by official "hagiographic" tradition. The idea of extinction as one of the most problematic matters of Victorian scientific discourse is being investigated via comparative analysis of its symbolic representation both in Victorian and Neo-Victorian novel. As a result of deconstructive analysis, gender and class ideological encodings are being revealed within Victorian scientific discourse as represented in T.Chevalier's novel. The article, therefore, contributes to the field of Neo-Victorian studies and would be of interest to those studying scientific epistemology functioning in fiction.

Key words: Neo-Victorian novel, natural history novel, metanarrative, epistemology

Базуючись на постструктуралістській методології та ліотарівській візії метанаративу, стаття висвітлює трансформації вікторіанської концепції науки у сучасному неовікторіанському романі. Роман Трейсі Шевальє «Чарівні створіння», обраний як показовий взірць так званого «природничо-наукового роману», демонструє провоковані релятивістською постмодерністською парадигмою концептуальні зсуви у розумінні категорій науковості та об'єктивності, а також у аксіологічній системі цінностей, традиційно приписуваних вікторіанським науковцям офіційними біографами. Ідея вимирання як одна з найгостріших філософських проблем вікторіанського наукового дискурсу досліджується через порівняльний аналіз її символічної репрезентації як у вікторіанському, так і у неовікторіанському романах. Деконструкція вікторіанського наукового метанаративу на матеріалі роману Шевальє виявляє в удавано неупередженій вікторіанській візії науки гендерні й класові ідеологеми. Стаття, в такий спосіб, стосується переважно царини нео-вікторіанських штудій, а також проблеми функціонування наукової епістемології у художній літературі.

Ключові слова: нео-вікторіанський роман, «природничо-науковий роман», метанаратив, епістемологія

Серед розмаїття дискурсивних практик вікторіанської доби, до яких звертається література порубіжжя ХХ-ХХІ ст., особливе місце посідає така порівняно нова форма професійної діяльності, як наука. Лише за останнє двадцятиріччя радикальний культурний зсув, розпочатий передусім стрімким розвитком природничих наук ХІХ ст., став об'єктом художньо-філософської рефлексії у творах А.Байєтт ("Possession", "Morpho Eugenia", "The Biog-

rapher's Tale"), П.Лайвли ("City of the Mind"), Г.Свіфта ("Ever After"), Дж.Діккі ("Monkey's Uncle"), Л.Йенсен ("Ark Baby"), А.Барретт ("The Voyage of the Narval"), Р.МакДональда ("Mr. Darwin's Shooter"), М.Ніла ("English Passengers"), Т.Холланда ("The Bone Hunter"), Н.Дрейсона ("Confessing a Murder", "Love and the Platypus") та ін.

Репрезентація вікторіанського дискурсу природничих наук у сучасному літературному дискурсі є магістральною темою у роботах Д.Гленденінга, Д.Борманна, Дж. Клейтона та інших представників неовікторіанських студій; «дарвіністський бум» у літературі порубіжжя ХХ-ХХІ ст. дав американській дослідниці Саллі Шаттлворт привід поставити питання про виокремлення специфічної жанрової модифікації історичного роману – так званого «natural history novel» [11, с. 256].

Наука як метанаратив вікторіанської доби неодноразово ставала предметом літературознавчих розвідок («Дарвін серед поетів» Л.Стівенсона, «Наука й англійська поезія» Д.Буша, «Дарвінізм у англійському романі 1870-1910 рр.» Л.Хенкіна). Позитивізм, дарвінізм та революційні відкриття у царині природничих наук (перш за все геології й біології) є загальновідомими чинниками впливу на літературний процес II пол. ХІХ ст.: вікторіанський роман просякнутий науковою метафорикою, ідеологією й епістемологією [2, с. 18 – 20].

Парадоксально, але, при всій великій зацікавленості вікторіанського суспільства у перебігу наукових досліджень (свідомо чому – розгорнуті звіти про діяльність відомих вчених на сторінках тогочасної періодики), «великий роман» (novel) вікторіанської доби, на відміну від романсе Конан-Дойля, Жюль Верна й Герберта Уеллса, вкрай рідко залучає науковця в якості головного героя порівняно з представниками інших професій. «Given the small numbers of actual scientists, - розмірковує з цього приводу Н.Рассел, – it is not surprising to find that few authors had any acquaintance with them» [10]. У корпусі прецедентних текстів, що демонструють еволюцію образу героя-науковця від джентльмена-аматора («Міддлмарч» Еліот, «Жінки й дочки» Гаскелл) через носія професійного етосу («Двоє на вежі» Гарді) до вченого-професіонала, що заробляє наукою на життя (Гіссінг), відчутний вплив автобіографічних робіт У.Кліффорда, Т.Гекслі, Дж. Тіндалла тощо, у яких наріжними каменями характеру дослідника вважалися, перш за все, неупередженість, стриманість, педантизм. «The first condition of success is patient industry, and honest receptivity, and a willingness to abandon all preconceived notions, however cherished, if they be found to contradict the truth. – зазначає, зокрема, Тіндалл. – And if a man be not capable of this self-renunciation – this loyal surrender of himself to Nature and to fact, he lacks, in my opinion, the first mark of a true philosopher» [цит. за 9, с.7].

З появою у 1877 році епохальної «Автобіографії» Ч.Дарвіна остаточно формується жанровий канон «агіографії» науковця як самовідданої, безкорисливої, схильної до самозречення заради Істини людини, яка мало опікується соціальними конвенціями, керується принципами агностицизму й примату практики над теорією, а сенс життя вбачає у служінні Науці, причому остання постає як свого роду релігія сумління із культом об'єктивного, верифікованого знання [9, с. 14].

Природно, що полеміка з подібною інтерпретацією образу вченого стала важливою рисою жанрової моделі неовікторіанського роману, яка актуалізує вікторіанський метанаратив у принципово чужорідному для нього концептуальному середовищі постмодерну. Так, герой «Жінки французького лейтенанта» Дж. Фаулза Чарльз Смітсон вважає палеонтологію своїм покликом, хоча насправді займається нею, щоб подолати байронічний спліт. Зауважимо, що саме Фаулзу слід завдячити сплеском уваги до постаті Мері Еннінг, піонерки британської палеонтології та першовідкривачки *Ichtyosaurus platyodon*: головний герой «Жінки французького лейтенанта» відвідує крамницю, що колись належала Еннінг, під час свого візиту до Лайм Перісу. «The remarkable Mary Anning, a woman without formal education but with a genius for discovering good – and on many occasions then unclassified – specimens» [3, с. 19] певним чином протиставлена дилетанту Чарльзу, чий однодумці, за іронічним зауваженням наратора, і сформуvalи засади сучасної науки: «They sensed that current accounts of the world were inadequate... the discovery was of the utmost importance to the *future* of man. We think... the only things of utmost importance for us concerns the *present* of man» [3, с. 21].

В альтернативно-історичному просторі роману У.Гібсона й Б.Стерлінга «The Difference Engine» вже не метафоричний, а цілком реальний «храм Науки», – секта технократів на чолі з дочкою лорда Байрона, геніальною програмувальницею Адою, – працює над ро-

зробкою штучного розуму, який здійснюватиме всебічний контроль над суспільством у кращих традиціях тоталітарних антиутопій. Палеонтолог Едвард Меллорі, один з головних героїв роману, ховатиме перфокарти із програмним кодом, що згодом змінить долю людства, у черепі знайденого ним доісторичного ящура-левіафана, у рисах якого безпомилково вгадується іхтіозавр.

Білл Анвін, наратор роману Грема Свіфта «Ever After», дізнається зі щоденників свого вікторіанського пращура Меттью Пірса, що той, втративши віру під впливом захоплення природничими науками, врешті решт зруйнував свою родину через вперте відстоювання власних атеїстичних переконань. Початок світоглядної кризи Пірса припадає, на думку Анвіна, на той момент, коли на скелях Дорсета той заглядає в очі скам'янілого чудовиська-іхтіозавра, щойно знайденого у вапняках Лайм-Регісу тією ж Мері Еннінг.

Дорсетський епізод з роману Свіфта – неприхована алюзія на відомий роман Томаса Гарді «Блакитні очі», герой якого, геолог-аматор Генрі Найт, також переживає «граничну ситуацію» наодинці із скам'янілими рештками доісторичної істоти – щоправда, не іхтіозавра, а трилобіта. Вікторіанський читач був добре знайомий з обома: іхтіозавра можна зустріти на сторінках романів Діккенса, Гарді, Конрада, Конан Дойля, Уеллса, у поезіях Теннісона й Беддоуса; врешті-решт, коли у 1885 році Мей Кендалл публікує у «Панчі» сатиричні поеми «Балада про іхтіозавра» та «Виток трилобіта», вона не вважає за потрібне супроводжувати текст поясненнями, припускаючи обізнаність освіченої аудиторії щодо останніх палеонтологічних відкриттів.

Втім, між першою знахідкою повного скелету іхтіозавра на узбережжі Лайм-Регісу у 1811 році, демонстрацією цього скелету на виставці 1851 року у Кришталевому палаці як символу триумфу британської науки та іронічними спостереженнями Мей Кендалл ("the brain of the Ichthyosaurus / Was never a match for its eye") [8, с. 82] мало минути понад сорок років запеклої полеміки щодо методів тлумачення біблійних текстів, перспективи вимирання людства, поширення законів природи на людське суспільство, межі гуманізму й антропоцентризму та місце людини в еволюційному ланцюгу.

Трансформація образу іхтіозавра у художній та науковій літературі XIX сторіччя свідчить то про марні спроби вписати дивовижну потвору в чинну класифікаційну систему (через терміни «fish-lizard», «prehistoric crocodile» тощо), то про відчуження від бентежної знахідки через її демонізацію: так, у працях Конібера, де ла Беша та Бакленда іхтіозавр постає хижим монстром, схильним до канібалізму [5, с. 25]; відомий малюнок де ла Беша «Боротьба іхтіозавра з плезіозавром» 1830 р., літографія з якого розповсюджувалася для фінансової підтримки родини Еннінгів, став джерелом натхнення для Дж. Байрона («Кайн»), Жюль Верна, Теннісона («In Memoriam»: «Dragons of the prime, /that tare each other in their slime») [5, с. 31].

Болісне відчуття обмеженості й швидкоплинності людського буття, яке переживає герой «Блакитних очей» Генрі Найт віч на віч зі скам'янілим трилобітом, – художній відгук Гарді на дискусію щодо місця людини в еволюційному ланцюгу, ініційованої подальшим вивченням рештків доісторичних істот у середині XIX ст. На широко відомій карикатурі авторства де ла Беша під назвою «Жахливі зміни» відповідно вдягнений «професор Іхтіозавр» демонструє родичам череп людини, пояснюючи, що цей біологічний вид міг зникнути через недорозвинені щелепи. Карикатура не лише висміювала гіпотезу Чарльза Лайелля про те, що іхтіозаври можуть повернутися за сприятливих умов, але й привертає увагу до можливості зникнення, вимирання людства. Думка про те, що людство є лише одним з безлічі біологічних видів, також приречених на вимирання, яскраво втілена в поезії Теннісона: "from scarped cliff and quarried stone" постає майбутнє, у якому людська істота перетворюється на розсип скам'янілих рештків "blown about the desert dust, / Or sealed within the iron hills" [12, с. 81].

Схожим відчуттям охоплений і герой Томаса Гарді: «The eyes, dead and turned to stone, were even now regarding him. It was one of the early crustaceans called Trilobites. Separated by millions of years in their lives, Knight and this underling seemed to have met in their death. It was the single instance within reach of his vision of anything that had ever been alive and had had a body to save, as he himself had now» [7, с. 214].

В епіфанічному прозорінні Найта, втіленому через метафору зворотньої подорожі по спіралі часу (тоді як фізично герой чіпляється за краєчок бескиду у надії на спасіння), час особистий та історичний зливаються у єдине ціле: «Time closed up like a fan before him. He

saw himself at one extremity of the years, face to face with the beginning and all the intermediate centuries simultaneously» [7, с. 213]. Дещо подібне переживають і героїні неовікторіанського роману Трейсі Шевальє «Чарівні створіння», дія якого також відбувається на вапнякових скелях Дорсету, у містечку Лайм-Регіс, одному з найулюбленіших топосів неовікторіани.

Роман Шевальє – перша (і, судячи з появи у 2010 році роману Джона Дарнттона «Curiosity», не остання) спроба відтворити життєвий шлях першовідкривачки іхтіозавра, британської дослідниці Мері Еннінг у вигляді біофіку – фіктивної романізованої автобіографії (згадаємо «Нотатки вікторіанського джентльмена» М.Форстерс, «Заповіт Оскара Уайльда» П.Акройда, «Друд, або Людина у чорному» Д.Сіммонса, «Також відома як Грейс» М.Етвуд та ін.). У взаємодоповнюючих монологах головних героїнь роману, власне Мері Еннінг та її старшої колеги й подруги Елізабет Філпот, алюзії на роман Т. Гарді «Блакитні очі» носять відверто інтенціональний характер.

«If He was willing to sit back and let creatures die out, what did that mean for us? Were we going to die out too? – запитує себе Мері Еннінг, роздивляючись череп своєї дивовижної знахідки. – Looking at that skull with its huge, ringed eyes, I felt as if I were standing on the edge of a cliff» [1, с. 40].

«As we gazed at the fossil, – зізнається її колега, натуралістка Елізабет Філпот, – I felt for a moment that I was being sucked into its spiral, farther and farther back in time until the past was lost in the centre» [1, с. 44].

Так само, як Генрі Найт, Мері Еннінг у романі Шевальє зазирає в очі прадавнього скам'янілого створіння, перебуваючи у смертельній небезпеці, під кам'яним завалом, утвореним оповзнем, і порине у думки про неминучість смерті. Однак якщо для героя Томаса Гарді удавана зворотня подорож у часті стає ствердженням принципів історизму мислення та органічної єдності людини з природою, то героїні Шевальє від початку схильні до відчуття позаісторизму буття та провокованої цим епістемологічної невпевненості, характерної для постмодерністської філософської парадигми: «It made me feel odd looking at that eye, like there was a world of curiosities I didn't know about: crocodiles with huge eyes and snakes with no heads and thunderbolts God threw down that turned to stone. – сповідується Мері Еннінг. – Sometimes I got that hollowed-out feeling too when looking at a sky full of stars or into the deep water the few times I went out in a boat, and I didn't like it: it was as if the world were too strange for me ever to understand it» [1, с. 29].

Конфлікт наукової та релігійної епістем через наявність непохитних речових доказів на користь теорії еволюції, що фігурує як точка неповернення в автобіографічних нотатках багатьох натуралістів вікторіанської доби, у романі Шевальє постає скоріш як філософський парадокс: «The croc made me feel funny. – свідчить Мері Еннінг. – While working on it I'd begun going to Chapel more regularly, for there were times sitting alone in the workshop with it that I got that hollowed-out feeling of the world holding things I didn't understand, and I needed comfort» [1, с. 57].

Релігійний диспут між Елізабет Філпот та преподобним Джонсом, схильним до буквального тлумачення Писання, покликаний не стільки загострити опозицію «релігійне-наукове», як це відбувається у вікторіанському романі, скільки підкреслити хиби догматичного мислення як такі: у цьому сенсі гіпотеза єпископа Ушера про шість тисяч років існування земного світу і відмова французького натураліста Кюв'є визнати автентичність скелету плезіозавра, знайденого Мері Еннінг, дорівнюють одна одній.

Звертає на себе увагу майстерність історичної реконструкції, до якої вдається Трейсі Шевальє, моделюючи різні етапи «примирення» вікторіанської свідомості із видозміненою картиною світу. У прагненні знайти незвичним істотам місце на аристотелівських «сходах Природи» прадавнього ящура від початку описували у звичних термінах, як це робить, наприклад, Жорж Кюв'є: «the snout of a dolphin, the head of a lizard, the jaws and teeth of a crocodile, the vertebrae of a fish, the head and sternum of a lizard, the paddles like those of a whale, and the trunk and tail of a quadruped» [цит. за 5, с. 31]. Так само мешканці Лайм-Регісу вважають амоніти «прадавніми зміями» або «хробаками»; Мері Еннінг вперто називає іхтіозавра крокодиллом, а Елізабет Філпот під час пошуків віддає перевагу скам'янілій рибі, «for they resemble fish we eat every Friday, and so seem more a part of the present» [1, с.9].

Тенденція до демонізації іхтіозавра виявилася надзвичайно стійкою у науковому дискурсі XIX сторіччя, що, на думку Д. Гленденінга, можна вважати свого роду захисною реакцією відчуження [с. 78], прагненням захистити звичну картину світу від втручання чужорідного елемента. У романі Шевальє обидві героїні, роздивляючись вперше знайдений череп іхтіозавра, називатимуть свій трофей «потойбічним чудовиськом», «монстром» [1, с.41]. «The crocodile's grin, now that I could see all of it, seemed otherworldly, especially in the flickering candlelight. – зазначає Елізабет Філпот. – It made me feel I was peering through a window into a deep past where such alien creatures lurked» [1, с. 39].

Реакція Філпот на спотворений скелет іхтіозавра, виставлений у Музеї Баллока, та полеміка навколо реконструйованого Мері Еннінг скелету плезіозавра, – відлуння бурхливої дискусії про принципи наукової об'єктивності, спричиненої появою на виставці 1851 року у Кришталевому палаці більш точно наукової реконструкції «рибоящура» авторства Річарда Оуена. Порівнюючи оуенівську візію іхтіозавра як миролюбного й високорозвиненого створіння із більш ранніми версіями, що робили наголос на хижості істоти, С.Гоулд, зокрема, висуває тезис про те, що будь-яка наукова реконструкція відбувається «відповідно до авторських забобонів і стандартних уявлень... взаємодія цих двох факторів – зовнішнього емпіричного та внутрішнього соціального – і обумовлює динаміку змін в історії науки» [6, с. 269]. Щоправда, Гоулд не відмовляє категорії об'єктивності у праві на існування, дотримуючись думки, афористично сформульованої професором Ліденброком, героєм роману Жюль Верна «Подорож до центру Землі»: «Наука... складається з помилок, на які, втім, має повне право, адже кожна з цих помилок крок за кроком наближає нас до істини» [цит. за 4, с. 33].

Вплив класових забобонів, соціальних конвенцій, суб'єктивних вражень та інших історико-культурних чи особистісних факторів на нібито неупереджену наукову візію світу є магістральною темою багатьох неовікторіанських романів і однією з тематичних домінант «Чарівних створінь», адже іхтіозавр та інші доісторичні істоти – не єдині, кого можна віднести до категорії «remarkable creatures». У першу чергу такими можна вважати героїнь роману, Мері Еннінг та Елізабет Філпот, чий особистий досвід відверто суперечить утопічному вікторіанському уявленню про науку як царину рівних можливостей і об'єктивного знання.

Маленька, гостроноса й неприваблива Елізабет Філпот не вміє фліртувати, не володіє посагом і схильна до розмов на серйозні теми, що також відлякує чоловіків; отже, вона приречена на «вимирання», на поразку у конкурентній боротьбі за сімейне майбутнє так само, як і її сестри, яких слід в такому разі «to moved on, then, like sheep shifted from one cropped field to another» [1, с. 4], себто з Лондона до місць, де утримання трьох незаміжніх родичок буде менш збитковим для братнього гаманця.

Опинившись у вигнанні, кожна із сестер Філпот, нібито ілюструючи дарвіністський принцип пристосовності, обирає свою стратегію виживання у змінених умовах: Луїза захоплюється ботанікою, Маргарет – світським життям, Елізабет – дивовижними скам'янілостями на узбережжі Лайм-Перісі: «For I had to find a passion, - пояснює вона. - I was twenty-five years old, unlikely ever to marry, and in need of a hobby to fill my days. It is so tedious being a lady sometimes» [1, с. 8].

Колекціонування, в такий спосіб, стане для Елізабет Філпот засобом вирішення конфлікту між соціальним очікуванням і дійсністю, між світом зовнішнім і внутрішнім (на перших сторінках роману вона зізнається, що завжди мріяла про виразні очі, однак натомість отримала від природи примітну нижню щелепу). Раціоналістка волею обставин, Елізабет педантично фіксує моменти, коли об'єктивна візія світу затьмарюється емоціями чи то в неї, чи то в сестер (зокрема, суворо критикує молодшу, Маргарет, за прагнення екстраполювати на реальний світ романтичні конвенції художньої прози, та висміює власні матримоніальні плани стосовно Уільяма Бакленда). Втім, хоча такий підхід і скидається на неупереджений, він спотворює уявлення Елізабет так само, як і будь-який інший суб'єктивний «фільтр»: вона надто часто потрапляє у ситуації, яка сама ж вважає «непристойними», чим провокує стійку й болісну саморефлексію; до того ж, виявляється нездатною зрозуміти природу стосунків, Мері Еннінг, із заїжджим аристократом, полковником Берчем, що врешті-решт приводить подруг до затяжного конфлікту.

Котедж Морлі у Лайм-Перісі, де оселяються сестри Філпот після від'їзду з Лондона, – підкреслено жіночий простір, де чоловіки почуваються незручно: «Morley Cottage was a

lady's home, the size of a lady's character and expectations. Of course, we never had a man live there and so it is easy to think that way, but I believe a man of our position in society would have been uncomfortable. John was whenever he visited; he was always bumping his head on the beams, tripping over uneven door sills, ducking his head to look out of the low windows, wavering on the steep stairs» [1, с. 9].

На протипагу цього «малому світу», світ великий, тобто, Лондон із його музеями, бібліотеками, виставковими залами і науковими колами – простір підкреслено маскулінний, де самотня жінка майже не може дати собі ради без чоловічого супроводу.

У русі характерного для неовікторіанського роману принципу історичної рекурсії Шевальє «осучаснює» проблему гендерної нерівності, навмисне загострюючи увагу на рутинних елементах вікторіанського соціального коду. «It was absurd that I had to go to such lengths to take any sort of action out of the ordinary. – обурюється, приміром, Елізабет Філпот, змушена вдаватися до складної авантюри, щоб тільки потрапити на засідання Геологічної спільноти. – I might hold some power over a clerk and a doorman, but not over one of my own class [1, с. 126]

Характер Елізабет Філпот – яскрава ілюстрація усіх чеснот науковця, свого часу визначених Тіндаллом: їй властиві педантизм, поміркованість, терпіння, завзяття, схильність до самокритики, спостережливість і гострий аналітичний розум. Втім, шлях до великої науки для Елізабет зачинений через її статеву приналежність, адже опозиція «чоловіче-жіноче» поширюється на наукове життя так само, як і на світське: жінкам заборонено вхід до Геологічної спільноти, їм потрібний спеціальний дозвіл для роботи у бібліотеці, врешті-решт, вони не можуть публікуватися у спеціалізованих виданнях, а отже, просто не мають права на наукове відкриття. Як наслідок, плодами трудів Еннінг та Філпот користуються дослідники-чоловіки: «William Buckland lectured on the creatures at Oxford, Charles Konig brought them into the British Museum to acclaim, Reverend Conybeare and even our dear Henry De La Beche addressed the Geological Society and published papers about them. Konig had had the privilege of naming the ichthyosaurus, and Conybeare the plesiosaurus. Neither would have had anything to name without Mary» [1, с. 122].

Показовим у цьому сенсі є діалог між лордом Хенлі, юридичним власником першого скелету іхтіозавра, і Елізабет Філпот, яка відстоює права Мері Еннінг, першовідкривачки цього артефакту: «Lord Henley snorted. "Mary Anning is a worker. She found the crocodile on my land – Church Cliffs are part of my property, you know... Besides which, Mary Anning is a female. She is a spare part. I have to represent her, as indeed I do many Lyme residents who cannot represent themselves» [1, с. 52].

Крім відверто постульованих у вищенаведеній цитаті гендерної й соціальної нерівності, звертає на себе увагу протиставлення колекціонування як джентльменського хобі брудній роботі польового дослідника, яка в очах лорда Хенлі дорівнює ремісництву. Знаковий для наукового дискурсу XIX сторіччя конфлікт теоретиків і практиків, що завершився впевненою перемогою останніх, був конспективно представлений ще в «Жінках і дочках» Е.Гаскелл і склав основу двох провідних сюжетних ліній (Казобона й Лідгейта) у «Міддлмарчі» Джордж Елліот – романі, який, на думку Д.Левіна, охоплює все розмаїття наукової епістемології вікторіанської доби [7, с. 48]. Палка промова Елізабет Філпот на користь практиків-«мисливців», протиставлених теоретикам-«колекціонерам», виконана цілком у русі цієї традиції, за винятком останнього абзацу, де дослідниця гірко зізнається: «The men write up their theories and publish them in journals, which I read but may not contribute to myself» [1, с. 48].

Подальшій деконструкції опозиції між «мисливцями» й «колекціонерами» сприяє епізод купівлі скелету плезіозавра, знайденого братами Деями, землекопами, що тривалий час працювали на Мері Еннінг на узбережжі Лайм-Регісу. «I had become part not just of the hunting and finding, but of the buying and the selling too, - бідкається Мері, - and it was no longer so clear what I did. Maybe that was the true price of my fame» [1, с. 143]. Комерціалізація науки – тема, якої класичний вікторіанський роман майже не торкався за відсутності прецедентів, – у постмодерністському середовищі «Чарівних створінь» працює на створення характерного для неовікторіанського роману рекурсивного ефекту.

«Чарівні створіння» наслідують «Міддлмарчу» і у прагненні відтворити на своїх сторінках широку галерею образів тогочасних науковців-натуралістів. Крім джентльменів-ділетантів на кшталт лорда Хенлі й полковника Берча із їхніми уривчастими знаннями й

наївними гіпотезами, у романі представлені типовий вчений-педант Конібер, послідовник Кюв'є, практичний Чарльз Коніг і палкий дивак Бакленд, який прагнув примирити геологію із Святим Писанням і «seemed to be above money, as a scholar ought to be, living in a world where it didn't matter» [1, с. 65]. Абсолютно безпорадні в усьому, що стосується польових досліджень, ці вчені мужі, що, за власним визначенням Елізабет Філпот, ніби стіною відгороджують її від наукового життя, перетворюють вікторіанський «храм науки» то на торговий вище, то на театр (саме до такої, доволі неочікуваної в даному контексті метафори, вдається новообраний президент Геологічної спільноти, пояснюючи Елізабет усю важливість своєчасної презентації віднайденого скелету плезіозавра).

Противагою спотвореному марнославством чоловічому світу науки слугують позбавлені можливості офіційного визнання відкриття Мері Еннінг, успіх пошуків якої, за її власними словами, полягає не в тому, наскільки уважно ти дивишся на світ, а в тому, що дивитися треба «in a special way» [1, с. 22].

«Особлива», «special» – чи не найчастіше вживаний прикметник для характеристики Мері Еннінг, чий образ у «Чарівних створіннях» значно ближчий до неоромантичної візії вченого, ніж до портрета смиренного учня Природи з робіт Тіндалла й Дарвіна. Від народження позначена особливою міткою – ударом блискавки, що спопелив усе навколо, а її залишив живою, – Мері з дитинства розуміє свою відмінність від решти мешканців Лайму: «It was the start of the feeling I had ever after that I did not entirely belong to the people I ought to in Lyme» [1, с. 25]. Потяг Мері до пошуку скам'янілостей значно глибший за ті прозаїчні мотиви заробляння копійчини, якими керуються її мати і брат: «That's how fossil hunting is: it takes over, like a hunger, and nothing else matters but what you find. And even when you find it, you still start looking again the next minute, because there might be something even better waiting» [1, с.30]. Другорядність «економічного» фактору у комплексі мотивів, якими керується Мері, виразно продемонстрована в епізоді, коли засмучена через від'їзд коханого дівчина стоїчно виходить працювати на узбережжя, але не може знайти навіть маленького уламку.

Метод пошуку, який застосовує Мері, важко піддається вербалізації, як і будь-який інший вид творчої діяльності, успіх якого залежить від натхнення. «Everyone hunts differently. – намагається пояснити героїня. – Miss Elizabeth studies the cliff face and the ledges and the loose stones so hard you think her head will burst. She does find things, but it takes her much more effort. She don't have the eye like me» [1, с. 23].

Поділяючи пристрасть до пошуків окам'янілостей, Філпот та Еннінг постають у «Чарівних створіннях» як уособлення протилежних начал: розуму й почуття, порядку й хаосу. В той час як у котеджі Морлі окам'янілості піддаються впорядкуванню й «доместикалізації» («If allowed indoors at all, fossils had to be tamed – cleaned, catalogued, labelled and placed in cabinets, where they could be looked at safely without threat to the order of our daily lives» [1, с. 38]), у домі Еннінгів, за спостереженнями Елізабет, панує суцільний творчий безлад, у якому Мері, втім, орієнтується так само вдало, як сама Елізабет – у впорядкованому просторі. Перш ніж виходити на узбережжя, Філпот ретельно вивчає таблиці припливів, в той час як Еннінг інтуїтивно відчуває, коли прибуватиме вода.

В той час як мати й брат Еннінги, в цілому не менш успішні «мисливці» (честь знахідки першого іхтіозавра належить саме Джо), розглядають походи на узбережжя як неприємну необхідність, що відчужує їх від лаймівського суспільства, для Мері полювання на окам'янілості затьмарює усі соціальні умовності, стає важливішим за репутацію чи навіть за мораль: у мисливському азарті вона здатна витягнути на лютий холод немовля, смертельно налякати кращу подругу або жбурнути камінням у конкурента. Романтизуючи образ Мері, Трейсі Шевальє, всупереч традиційній раціоцентричній концепції особистості науковця, робить свою героїню людиною великих пристрастей: засліплена коханням, вона фактично дарує щойно знайдений скелет іхтіозавра полковнику Берчу, який, у свою чергу, виявляється єдиним з чоловіків-науковців, здатним на почуття.

Кохання, удар блискавки та ейфорія наукового відкриття поєднуються у житті Мері Еннінг у символічну тріаду – в обіймах полковника Берча вона відчуватиме епіфанічне прозріння, що врешті-решт виведе її з екзистенціального тупику: «Looking up at the stars so far away, I begun to feel there was a thread running between the earth and them. Another thread was strung out too, connecting the past to the future, with the ichie at one end, dying all that long time ago and waiting for me to find it. I didn't know what was at the other end of the

thread. These two threads were so long I couldn't even begin to measure them, and where one met the other, there was me. My life led up to that moment, then led away again, like the tide making its highest mark on the beach and then retreating» [1, с. 111].

Так само й Елізабет Філпот, раціоналістка волею обставин, виявляється здатною на духовне переродження саме тоді, коли віддає емоціям пріоритет над логікою і, керуючись дружніми почуттями, вирушає на кораблі із красномовною назвою «Єдність» у небезпечну морську подорож з метою відстояти чесне ім'я Мері Еннінг перед найавторитетнішим з палеонтологів – Жоржем Кюв'є. «On board the Unity I had no choice but to see the greater world, and my place in it. – зізнається Філпот. – Sometimes I imagined being on shore and looking out at the ship, and seeing on deck a small, mauve figure caught between the light grey sky and dark grey sea, watching the world pass before her, alone and sturdy. I did not expect it, but I had never been so happy» [1, с. 122].

Символічно, що зовнішньою ознакою набуття Елізабет внутрішньої гармонії стає її новий, «відкритий і яскравий» погляд: «...something had shifted in me while I spent all that time on deck watching the horizon: I was responsible for myself. I was Elizabeth Philpot, and I collected fossil fish. Fish are not always beautiful, but they have pleasing shapes, they are practical, and they lead with their eyes» [1, с. 123].

Фінальна сцена примирення подруг також сповнена символічного змісту: класові кордони зникають так само, як звернення «міс» перед іменем Елізабет; міжлюдські зв'язки відновлюються, окреме буття зливається з буттям цілого світу, сповненого «чарівних створінь», і окам'янілості, що чекають на узбережжі, допоки їх знайдуть, уособлюють вже не смерть, але надію на нове життя.

Підбиваючи попередні підсумки, зазначимо, що на певному рівні філософського узагальнення роман Трейсі Шевальє «Чарівні створіння» деконструє вікторіанський метанаратив Науки як свого роду нової релігії, що ґрунтується на об'єктивному факті і вбачає сенс життя у пошуку Істини. Дієгетичний принцип побудови наративу – два взаємодоповнюючі монологи - наочно демонструє невідокремленість факту від особистості інтерпретатора, у запереченні чого вікторіанська наука вбачала єдиний можливий спосіб досягнення «неупередженого» знання.

Створюючи фіктивні автобіографії (biofics) Філпот та Еннінг, Трейсі Шевальє свідомо руйнує вікторіанський жанровий канон «агіографії» вченого, стверджуючи пріоритет почуття над логікою, а особистості – над відкриттям. Її героїні приходять до науки різними шляхами (Елізабет – з метою подолати внутрішній конфлікт між соціальним очікуванням та прикрою дійсністю; Мері – у пошуках заробітку); їхні вчинки мотивовані не стільки пошуком істини, скільки більш земними почуттями: ревнощами, заздрістю, азартом (так, найзначнішим відкриттям у житті Мері Еннінг – подібним до удару блискавки - стає кохання до полковника Берча, а туга за Елізабет затьмарює навіть радість від знахідки плезіозавра). Парадокс полягає в тому, що при всіх вищеперерахованих відхиленнях від канону саме Мері й Елізабет найбільш відповідають вікторіанському ідеалу вченого з його імперативом скромності, жертвовності й терпіння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chevalier T. *The Remarkable Creatures* / Tracy Chevalier. – NY: Dutton, 2010. – 320 p.
2. Dale P.A. *In Pursuit of Scientific Culture: Science, Art and Society in the Victorian Age* / Peter Allan Dale. – Madison: The University of Wisconsin Press, 1998. – 341 p.
3. Fowles D. *The French Lieutenant's Woman* / John Fowles. – NY: Back Bay-Little, 1998. – 394 p.
4. Glendening J. *Science and Religion in Neo-Victorian Novels* / John Glendening. – London: Routledge, 2013. – 261 p. – P.78
5. Glendening J. *The World Renowned Ichthyosaurus: A Nineteenth-Century Problematic and Its Representation* / John Glendening // *Journal of Literature and Science*. – 2009. – № 2. – pp. 23-47.
6. Gould S.J. *The Structure of Evolutionary Theory* / Stephen Gould. – Cambridge: Belknap-Harvard, 2002. – 1433 p.
7. Hardy T. *A Pair of Blue Eyes* / Thomas Hardy. – London: Penguin, 1998. – 431 p.

8. Kendall M. Balad of the Ichtyosaurus // May Kendall // Punch. – 1855. – February 22. – P. 82
9. Levine G. Dying to Know: Scientific Epistemology and Narrative in Victorian England // George Levine. – Madison: University of Wisconsin Press, 1987. – 320 p.
10. Russel N. Science and Scientists in Victorian and Edwardian literary novels / Nicholas Russel // SAGE [Электронный ресурс]. – 2007. – Режим доступа: <http://pus.sagepub.com/content/16/2/205>
11. Shuttleworth S. Natural History: The Retro-Victorian Novel / Sally Shuttleworth // The Third Culture: Literature and Science, 1998. – P. 256
12. Tennyson A. In Memoriam / Alfred Tennyson. – London: Edward Moxon & Co, 1867. – 211 p.